

*PRATIQUE JURIDIQUE DE LA PAIX ET TRÊVE DE DIEU
À PARTIR DU CONCILE DE CHARROUX (989-1250),
DE THOMAS GERGEN¹*

Thomas Gergen ens presenta aquest nou treball seu dedicat a la pau i a la treva de Déu. L'autor ha treballat amb nombroses fonts documentals i bibliogràfiques, com ho acredita tot llistant-les.

Gergen es refereix en primer lloc a la pau de Déu, als orígens de la institució. Així remet als textos bíblics i als pares de l'Església com sant Agustí, quan s'afirma que l'estat ordinari de l'home és la pau mentre que la guerra solament pot permetre's de manera excepcional. Afirmar en tot cas que la institució neix en el si de l'Església, que d'aquesta manera introdueix a la Terra l'anomenada *pau del Senyor* i en darrer terme persegueix instaurar el regne de Déu entre els homes.

1. Vol. 285, Frankfurt, Peter Lang, 2004, col·l. «Rechtshistorische Reihe», 264 p.

D'aquesta manera l'autor se situa ja a la França del segle x, concretament el 989, quan els bisbes del país es reuneixen a l'abadia de Charroux per intentar restablir amb la proclamació de la pau de Déu l'ordre públic, trencat pels conflictes entre el monarca Hug Capet i els comtes de Poitiers, Angulema i Limoges per raó del ducat d'Aquitània. A partir d'aquí la institució s'estén per França i també per Catalunya, Alemanya i Itàlia, i dóna lloc després a l'altra institució de la *treva de Déu*, com ja s'expressa en un altre concili celebrat a Cambrai el 1024 (que proclama que el diumenge és un dia de treva general).

Charroux és una abadia fundada a finals del segle VIII pel comte Roger de Limoges i la seva esposa Eufràsia, al començament del regnat de Carlemany; i un lloc de gran devoció popular per certs fets prodigiosos, produïts alguns al mateix segle x. Un monestir, d'altra banda, molt vinculat al mateix Carlemany, atès que hi ingressa un fill seu il·legítim, Hug.

En tot cas el Concili de Charroux celebrat l'1 de juny de 989 seria, com afirma l'autor, el primer concili de la pau de Déu celebrat a França i de fet a Europa. Una institució que a partir d'aquell moment tindrà un paper molt important en la civilització medieval europea durant segles. Hi participen l'arquebisbe de Burdeus i cinc bisbes més, tots ells de l'est de França (Poitiers, Limoges, Périgueux, Saintes i Angulema).

El de Charroux el succeeixen altres concilis com el de Puy de 994, en què es proclama la treva i la pau de Déu; el de Limoges del mateix any, en què «*pac-tumque pacis et iustitiae foederata est*»; els de Poitiers entre els anys 1000 i 1014, en els quals es proclama la restauració de la pau i la justícia, etc.

Però aquest primer concili de Charroux influeix notablement a Catalunya, on ja es proclama la pau de Déu el 1027 a Toluges —prop d'Elna, al Rosselló— i a Girona i Barcelona el 1064 (com també a Itàlia i Alemanya). Diferent és el cas d'Anglaterra, on no es coneix la institució de la pau de Déu, però s'aplica la *treva regis*, com una pau garantida pel monarca.

Gergen, ja en un primer apartat, defineix la pau de Déu com el mitjà que els bisbes utilitzen per a omplir la llacuna deixada pel poder reial en curs de desaparició per tal de protegir els més dèbils; i sobretot l'autor insisteix en el fet que la mateixa pau de Déu esdevé una nova font del dret essencialment en l'ordre penal, sens dubte modificable i fins i tot en expressió seva «negociable», entre l'Església i els senyors i els prínceps en la mesura que aquests hi participen (s. XI-XII). Encara en aquest context es posa de manifest com la celebració i l'ordenació dels mateixos concilis de la pau acaben imposant una reforma interna de l'Església que per si mateixa constitueix també un poder temporal; d'aquesta manera la pau de Déu regeix la relació entre l'Església i els laics, i també la disciplina del mateix clergat.

La treva de Déu, en canvi, afecta un període de temps, uns dies importants en la litúrgia, durant els quals cap persona no pot dur armes o guerrear. L'autor destaca l'origen germànic del terme *treuwa*, que expressava un jurament que suspenia per un temps els conflictes entre la parentela per raó de venjança. En l'època carolíngia el diumenge era un dia de treva obligatòria en el qual se suspenien els plets dominicals.

En un altre apartat el nostre autor examina les actes del Concili de Charroux. Transcriu el preàmbul en què els assistents s'encomanen al Senyor i Salvador Jesucrist i on s'al·ludeix també al clergat en general i als fidels d'ambdós sexes; i tot seguit es traslladen els cànons que s'aproven. Els tres primers condemnen i anatematitzen els que «violèn» i roben les esglésies, els que roben els pobres i aquells que ataquen els clergues. El càstig, en aquests casos tractant-se de laics, serà l'anatema i l'excomunicació, i fins i tot es preveu una possible indemnització.

Hi ha un quart cànon que l'autor considera un precedent de la reforma gregoriana: es condemnen els sacerdots i els diaques que viuen en concubinatge amb dones o que hi tenen relacions sexuals. La sanció per als clergues serà la separació del servei religiós i no podran celebrar missa.

D'altra banda, a partir de Charroux i en els concilis següents, amb l'expansió de la institució per l'Europa occidental, s'acredita la configuració d'un nou sistema jurídic sobre la base de la confirmació successiva dels cànons aprovats en aquell primer concili i amb l'aparició d'una nova normativa que d'altra banda es recull també i s'imposa en l'ordenament jurídic del regne. Ja la proclamació de la pau i de la treva de Déu es feia amb la utilització d'una certa retòrica i de la prestació del preceptiu jurament davant de relíquies sagrades traslladades expressament en cada concili.

Altres aspectes formals que l'autor tracta són, per exemple, el de la vigència territorial dels acords dels concilis, i en aquest sentit entén que és en el de les diòcesis dels bisbes que intervenen. També es refereix als autors més importants que tracten des del segle IX sobre la pau eclesiàstica: Hincmar de Reims, Odiló de Cluny, Adémar de Chabannes i Yves de Chartres.

Gergen s'ocupa igualment de la pràctica de la pau de Déu, de la manera com es realitza materialment, de la seva aplicació explícita. D'aquesta manera, després de recordar la immunitat dels llocs sagrats i de les zones especialment protegides, l'autor es refereix a la necessitat dels pactes entre l'Església i els fidels per a assegurar el compliment dels seus mandats. I justament en aquest cas es refereix expressament a la *sacraria* que es practica a Catalunya: als pactes de pau o *convenientiae* que es negocien per a resoldre un conflicte entre dues parts i perquè es reconciliïn. Així ocorre a Toluges (Rosselló) el 1027, quan uns bisbes i altres eclesiàstics es reuneixen amb un grup de laics per a celebrar el primer

concili de la pau i fer jurament d'un *pactum sive treugam*. Els preocupava especialment la treva dels diumenges, i es va acordar protegir els eclesiàstics i els homes i les dones no armats així com les cases que es trobessin en un cercle de trenta passos d'una església. A partir d'aquest concili, en virtut de la *sacraria* o *sagrera* acordada, solament els bisbes podien jutjar les malifetes que s'hi haguessin comès (el terme *sagrera* ja apareix a Catalunya en un document datat el 976, en una donació feta a la catedral de Santa Eulàlia de Brullà, al sud-oest d'Elna).

La institució, la recullen els *Usatges de Barcelona*, que sovint s'hi refereixen al·ludint als «trenta passos», com ocorre en l'usatge 133, que fa referència a l'asil dins el cercle dels trenta passos, com ja establí el cànon deu del XII Concili de Toledo de 681. Els usatges 173 i 174 també tracten de la pau eterna per a les esglésies, els clergues desarmats, els vilatans i les seves cases, certs animals i els cementiris, a més d'anunciar la treva per a determinades festivitats.

En altres concilis catalans talment es fa remissió als trenta passos, com en el de Vic de 1064-1066 i el de Girona de 1068. El 1131 Ramon Berenguer III de Barcelona, d'acord amb l'arquebisbe Oleguer de Tarragona, instaura la protecció dels trenta passos i de les esglésies que no siguin fortificades. I la Constitució de pau i treva de 1173 promulgada per al Rosselló per Alfons I de Barcelona i d'Aragó constitueix la primera iniciativa pública de defensa de les esglésies, els cementiris i llocs sagrats després del Concili de Toluges; el rei fa signar la pau a un grup molt representatiu de les famílies nobles de la regió. I les constitucions que Jaume I promulga el 1228 es consideren les darreres del «moviment de la pau» a Catalunya.

El nostre autor aporta encara nombroses dades sobre la pau i treva a Catalunya, i fa referència a diverses actuacions eclesiàstiques i senyorials de gran interès.

Un cas semblant al català amb els *Usatges de Barcelona* és l'alemany del *Sachsenspiegel* (el mirall dels saxons), un ordenament escrit consuetudinari, que és el més conegut d'Alemanya.

A partir d'aquí Gergen es refereix a casos documentats de ruptura de la pau i la treva de Déu, estudia l'aplicació dels diferents canons vigents, els càstigs i la penitència que s'imposen, etc.

I encara s'ocupa dels Costums propis de la vila de Charroux, integrats per diverses cartes i privilegis senyorials, el primer dels quals està datat del 1150, confirmat el 1177, i n'hi ha un altre de 1247. Tots junts conformen l'ordenament jurídic propi pel qual es regeixen els seus habitants i són reconeguts pels seus senyors. La carta de 1150 conté setze capítols relatius a dret públic, dret penal i dret civil; i la de 1247, pactada entre el comte titular del lloc i l'abat de Charroux, inclou uns cinquanta-dos capítols amb contingut també divers.

Aquest llibre constitueix, doncs, una aportació fonamental per a l'estudi de les institucions que hi són tractades, però va més enllà en tant que ens aporta nombrosa informació històrica també del nostre país, que ens permet aprofundir en el coneixement històric institucional. Una obra amb un format divulgatiu dins aquesta col·lecció alemanya de «Rechtshistorische Reihe» (n'és el volum número 285), que ultrapassa aquest objectiu inicial i es converteix en un treball de recerca de primer ordre.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya